

Egy titkos múzsa nyomában

József Jolán két levele Juhász Gyulához

1924. június 11-i dátummal József Jolán – akkori nevén dr. Makai Ödönné, „született” Lippe Lucie – a következő szövegű levelet¹ írja Budapestről Szegedre, Juhász Gyulának:

„Már nagyon régen szerettem volna fölkeresni soraimmal, valami nagyon szép üzenetet küldeni a mi Juhász Gyulánknak csak úgy, japán módon, avval a reménnyel, hogy jószívvel és örömmel fogadja. A költők nem ismerhetik azt az érzést, amikor tele vagyunk ezernyi szép, színes gondolattal, vágygal, akarással és nem tudjuk, hogy mit kezdjünk vele, kinek és hogyan mondjuk el.

Nem tudom, hogy fogunk e még találkozni és nagyon nagyon sajnálom, hogy azon a februári délutánon ott Szegeden nem mondtam meg, hogy ha egy jó barátira vagy kis pajtásra van szüksége, itt vagyok én, ha szeret bolondos és buta asszonyi leveleket olvasni én boldog örömmel írok, hogy néha oly sok mondanivalóm van, amiket keserves és szomorú eltemetni magamban; szomorúnak lenni tud az ember egymagában is, de örülni csak egy másvalakivel lehet együtt. És néha olyan jól esne az öröm.

Nem lehet tudni, hogy milyen semmiségek kellenek ahhoz, hogy fölboruljon az emberben minden, hogy a nyugalmát, egész valóját ne találja meg többé, hogy úgy álljon meg a világban, mint a zátoryra futott hajó. Se előre, se hátra és ki tudja miért és meddig. Ki tudja, honnan és mikor jön egy segítő kéz, ami visszavezeti régi útjára. Bolond dolog így megállni az élet útján, belesöhajtani a nyári éjszakába céltalanul, mint valami eltévedt kísértet. És miért, kiért? Talán nem is érdemes szépeket gondolni szívvel lélekkel, vénkisasszonyoknak való szórakozás ez, akik nem tudnak arról, hogy az élet azoké, akik minden embernek a szemébe nevetnek, minden piros örömbe beleharapnak, nevetve szaladnak minden guruló arany után. Csak a bölcsek látnak messzire és magasba, de egy asszony sohasem lehet bölcs.

Kérem, ne nevéssen ki, szégyelném magamat nagyon érte, de lássa, olyan egyedül vagyok és szükségét érzem annak, hogy kivetítsem magamból azt a sok bús gondolatot, ami bennem zsong.

Gyáva vagyok tovább folytatni és ne haragudjon, hogy írtam és ha van kedve, keresen fel egy pár sorral.

Melegen üdvözli

XXXX Lucie

Különös levél. Első olvasásra nehéz eldönteni: rejtőzködő szerelmi följajánkozás vagy ártatlan irodalmi barátság kezdeményezése lehetett-e írójának a célja. Vélhetően „Lucie” sem lehetett tisztában saját érzéseivel: erre vall az is, hogy ügyesen kikerüli a megszólítást, de még inkább az, hogy a gyöngybetűkkel írott, példás külalakú levél aláírását utólag – véletlenül ejtett paca képzetét keltve – gondos fondorlattal átjavítja. Hivatalosan az asszonynevét, ismerősei körében pedig férje családi nevét és a házasságban kapott keresztnevét együtt használta. Most azonban Makai Lucie – valószínűleg hirtelen ötlettől és „erős felindulástól” vezérelve – tintával nyomtalanul eltüntette a férjzett voltát és gyám- anyai szerepét tudatosító, testvéri azonosíthatóságát zavaró előnevet. Talán ezzel a gesztussal kívánta Juhász Gyula tudtára adni, hogy ő Attila nővére elsősorban, nem pedig Makai Ödön felesége.

Mielőtt a levélíró lelki motivációit rekonstruálnánk, vegyük szemügyre a rendelkezésre álló adatok tükrében a feladó és a címzett kapcsolatának kronológiáját.

Személyesen minden bizonnyal 1923. június 17-én, Juhász Gyula költői jubileumának makói ünnepségén találkoztak először, ahol – Saitos Gyula beszámolója szerint – „Makai is megjelent (...) mivel a Juhász-ünnepség keretében megemlékeztek családja nevezetes tagjáról, Makai Emilről, a költőről is. Kivonultak a makói zsidó temetőben levő sírjához, és ott Juhász Gyula mondott emlékbeszédet.”² Az ünnepségről készített egykori fényképfelvételen Jolán kalapos feje is látszik az első sorban álló, fehér ruhás Étsy Emilia mögött.³

A kortársak emlékei szerint József Attila nővére nem ekkor járt először az alföldi kisvárosban. Eperjessy Kálmán gimnáziumi tanár úgy emlékezett rá, mint aki nemcsak öccsét látogatta meg Makón, hanem üdülni is járt oda. „A makóiak, különösen a nők, számon tartották Jolán látogatásait. Én akkoriban annyit hallottam, hogy jól öltözött, finom jelenség. A férfiak utánafordultak az utcán” – írta a makói tanár.⁴ Kartársa, Tettamanti Béla hasonló képet rajzolt Attila nővéréről: „mindnyájunkat megdöbbenett a két testvér külső megjelenése között fennálló kiáltó ellentét: egy kifinomult, divatos izléssel, sőt feltűnően jól öltözött, kétségtelenül jó módban élő fiatalasszony kopogott be hozzánk öccsének, a bizony szegényesen felruházott, nyáron kukoricát őrző makói diáknak kíséretében.”⁵

Miért fontos mindezt eszünkbe idézni? Mert valószínűleg Juhász Gyula is hasonló meglepetést érzett, amikor a mindössze huszonöt esztendő, vonzó fiatalasszonyt először megpillantotta – annak dacára, hogy Attila elbeszéléséből nyilván elég sokat tudott a zürzavaros családi hátszínéről. S ismerhette a makói gimnazista rajongását is nővéréért, melyre a fiú ekkori és későbbi leveleiből magunk is következtethetünk.⁶ Jolán rá is szolgált erre a vonzalomra, mert alakoskodásra készítő házassága idején – lelki problémái közepette is – gondoskodó-inspiráló támasza maradt öccsének. Németh Andor kissé későbbi emlékei szerint Lucie mindvégig testvérei szövetségeseiként, olykor valóságos összeesküvőként viselkedett Makaival szemben, akihez úgy viszonyult, „mintha az a gyámajja lett volna, nem a férje.”⁷

Leküzdhetetlen apa-komplexusa miatt viselkedhetett így, mely férjválasztásaiban és becsvágyó törekvéseiben egyaránt megnyilatkozott. Érthető, hogy József Áron eltűnése az életükből – anyjuk után – legjobban őt, a kilencéves nagylányt rázta meg, hiszen apa és lánya szenvedélyesen bensőséges, freudi értelemben vett szerelmi viszonya ért véget a családi támaszt jelentő férfi hűtlenségével. Jolánban ez a trauma még mélyebb nyomot hagyhatott, mint testvéreiben, hiszen benne tudatos és kitörölhetetlen emlékek maradtak az istenítve imádott és érthetetlenül büntető apáról. Nyilván ezért vonzódott később is a nála jóval idősebb, biztonságot, szeretetet és társadalmi felemelkedést ígérő férfiakhoz.⁸

Mindezek tudatában már nem olyan meglepő, hogy az úriasszonyi életforma kezdetben vonzó, de mind sivárabb szenzációit megeléglő, szellemi impulzusokra vágyó, önmagát – kicsit sznob alapon, de eredményesen – művelő Jolán, átvéve Attila lelkesedését és rajongását, maga is gyermeki vonzalmat, egyszersmind asszonyi kíváncsiságot érez öccse fölfedezője, a Nyugat híres költője és a boldogtalan szerelem poétája iránt. S miután magánélete boldogtalan, kitörési kísérletei pedig rendre kudarccal végződnek,⁹ szükségére van valakire, aki legalább képzeletben betöltheti a gondolatait, s akinek maga is kitárulkozhat – hiszen az önkifejezés elsöprő vágyával a benne mocorgó írói tehetség szeretne már megnyilatkozni. Így talál rá öntudatlanul a számára legkézenfekvőbb,

érzelemlevezető műfajra, mely nem más, mint az irodalmi igénnyel megírt magánlevél. Most már csak partnert kell találnia, aki kellően értékeli és csiszolja stílusát.¹⁰

Az első személyes találkozás csak fölerősíthette sóvár vágyát az apapótló, imponáló-ösztönző tekintélyszemélyiség iránt, hiszen a vidéki költő bélyegét élete végéig megalázó stigmaként viselő Juhász Gyula ezúttal sikerei teljében, a felé áradó szeretettől önérzetében megerősödve, legjobb formájában mutatkozott makói hívei körében.

„Lucie” mégis csak egy év múlva határozza el magát a levélíráásra. Vajon mi lehetett az apropó? A levél szövegéből ez is kiolvasható.

A kulcs-szókapcsolat – *japán módon* – elárulja az ihlető olvasmányélményt. A Pesti Napló 1924. június 1-i számában jelent meg Juhász Gyula Japáni módra című verse, melynek költői képei – köztük a temetői találkozást felidéző sorai – valamint a vers szelíden vágyakozó hangja megérintette Jolánt. Önmagában ez az élmény talán nem bátorította volna őt levélíráásra, ám az a pár hónappal korábbi személyes találkozás, melyre a levélben hivatkozik (*azon a februári délutánon ott Szegeden*) már érthetővé teszi, miért érezte úgy, hogy *valami nagyon szép üzenetet* küldjön a költőnek, akit családi bensőséggel a *mi Juhász Gyulánknak* nevez.

1924. februári találkozásukra akkor kerülhetett sor, amikor Jolán leutazott Makóra, hogy a szilveszter óta Espersit Jánosnál tartózkodó, időközben azonban istenkáromlásért perbe fogott Attilát védőszárnyai alá vegye s magával vigye a Lovag utcába. Saitos Gyula emlékei szerint „a hazahívást Attila egyáltalán nem fogadta örömmel. Nem akart Pestre menni. Jolán napokig kapacitálta, s az öreg barátok segítségét is kérte, hogy az ingyenélő csavargót, akiből a család embert akart nevelni, jobb belátásra bírassa.”¹¹

Minden bizonnyal ekkor keresték föl Juhász Gyulát is Szegeden, tanácsát tudakolva. Hogy miként reagált Juhász a per hírére, Márer György örökítette meg egy cikkében: „Harminc esztendeje írok már, és egyszer sem sikerült lecsukatnom magamat. Sőt még a Petőfi Társaságba is beválasztottak” – mondta állítólag.¹²

Nem nehéz elképzelni, miképp viszonyult az öccsét kísérő, feltűnően szép, szőke(!) fiatalasszonyhoz a nőtársaságban roppant gátlásos Juhász Gyula.¹³ Minden bizonnyal visszafogottan viselkedett és kevés szóval tartotta vendégeit – ezért érezhette úgy Jolán, hogy egy vidító társ, egy *jó barát* vagy *kis pajtás* elkelne a távolból a költőnek. De bizonyosak lehetünk abban is, hogy Lucie nemcsak becsvágyból kezdeményezett plátói kapcsolatot a szegedi költővel. Levelének lebegően érzelmes hangulata, a konkrétumok csaknem teljes mellőzése, a naiv rafinériával vagy ösztönös kacérsággal *bolondos és buta asszonyi leveleket* ígérő félmondatok mákonyos hatásúak. Mintha nem is a címzettet akarná elkábítani, hanem magát narkotizálná az írással, oly áradóan ömlenek belőle a kissé megemelt stílusú, asszonyi logikával filozofáló, képgazdag mondatok. Ez a sodró, belefeledkező, majd hirtelen megtorpanó érzelmi áradás teszi formailag hasonlatossá üzenetét Tatjana híres leveléhez Puskin Anyeginjéből, mely talán öntudatlan irodalmi minta lehetett a magánytól és a megértő érzelmi partner hiányától szenvedő Jolán számára.

Lucie asszony levelének hatása lemérhető Juhász Gyula váratlan alkotói felívelésén. Nem lehet véletlen, hogy pár nappal a levél kézhezvétele után – a múzsa csókjától ihletetten – a szokásos őszi-téli makói alkotóhetek közé beiktatott egy rendkívüli, nyári munkaszerezont is Espersit János vendégeként. Láthatóan olyan zsilipek nyíltak meg benne, mint korábban soha, hiszen e röpke két hét termése: majdnem egy kötetre való vers és az Orbán lelke című kisregény. „*Magam is csodálkoztam, hogy ilyen rövid idő alatt ilyen sokat lehet írni, de azé a könyvtárszobáé az érdem. Ott leküzdhetetlen kényszer hajítja neki az embert a munkának*” – nyilatkozta hazatérve szülővárosába Magyar Lászlónak,

aki 1924. június 29-én meg is jelentette „a magyarság bánatosan halkszavú lírikusának” nyilatkozatát.¹⁴

Juhásznak ugyanebben a cikkben olvasható, már-már ujjongóan büszke szavaiból az is kitetszik, hogy nem csupán a könyvtárszoba hathatott rá inspirálóan, inkább valami más, ami fölszabadította a kishitőség gátlása alól. „Igen, regényt írtam, Makón. Első regényemet írtam meg. Csakazértis megírtam. Mindenki azt vágta eddig a fejemhez, hogy képtelen vagyok valamilyen nagyobbszabású írásműre. Annyit mondták (...) hogy már magam is elhittem.”¹⁵

A titkos múzsa el is nyeri jutalmát. Juhász Gyula – emlékezve rá, hogy a lelki kapcsolat kezdeményezőjét a Pesti Naplóban közzétett Japáni módra című verse készítette a közeledésre –, most újabb verses üzenetet küld neki, levél helyett – hiszen a romantikus kapcsolathoz jól illik a titkos üzenetváltás. A Pesti Napló 1924. július 8-i számában jelenik meg Régi költő című verse, a makói termésből, Makai Emil emlékének ajánlva. A versbe rejtett vallomást az előzmények ismeretében nem nehéz kihallani.¹⁶ Egy hónappal később, augusztus 24-én pedig a Magyarország hasábjain lát napvilágot Juhász Gyula Stanza című verse, mely szintén ezen a nyáron, Espersit János íróasztalán készült – tehát bizvást tekinthető a rossz levélíró Juhász újabb verses üzenetének, azaz viszontválasznak Jolán levelére.¹⁷

Hogy mi történt a következő esztendőkből kettejük között, s hogyan alakult át kapcsolatuk szívélyes barátsággá, nehezen rekonstruálható. De néhány dokumentum segít az eligazodásban.

József Attila szegedi időszakából fennmaradt egy incselkedő, tréfás versike, amelyet az ifjú költő 1924. október 4-én „este fél 9-kor” írt Szegeden Juhásznak, Juhászról:

*Mint örök keservet
írta ezt a verset
Az ördögmotolla
Juhász Gyula tolla
Ki vala nagy búban
Szíves háborúban.*

A két költő ekkoriban – 1924 őszétől 1925 tavaszáig – gyakran időzött egymás társaságában, s az éjszakába nyúló irodalmi viták során intim témák is szóba kerülhettek köztük. József Attila tudhatott nővére és Juhász plátói kapcsolatáról, hiszen mindkettejük bizalmasa volt – erről tanúskodik ez a vers, és ezt bizonyítják Jolán egyelőre kiadatlan levelei, melyeket öccséhez intézett.¹⁸

Juhász hódolatának további bizonyítéka az a dedikált fénykép, amelyen a következő szöveg olvasható: „Lucy asszonynak, a költők testvérének nagy szeretettel Juhász Gyula... Szeged 1925.”¹⁹

1926 májusában, bécsi utazása során Juhász Gyula újra sok időt töltött együtt József Attilával. Hogy írtak-e ekkor Jolánnak, nem tudjuk – mindenesetre Juhász ekkori címjegyzékén, utazási tennivalóira emlékeztető céduláin ott szerepel Dr. Makainé neve, de már hódmezővásárhelyi – pontatlan, illetve hiányos – címmel. Valószínűnek tűnik tehát, hogy ezt a följegyzést utólag írta tematái közé.²⁰

József Attila párizsi tartózkodása alatt is szóba kerül a két testvér levélváltásában Juhász Gyula neve. 1927. május közepén a költő francia nyelvű levélben kéri nővérétől a róla szóló, nyomtatásban megjelent kritikákat, az Esti Kurirnak adott interjújához szüksé-

ges dokumentációt. Jolán válaszlévelében²¹ őszinte testvéri vallomást tesz öccsének, rossz idegeire panaszodik, amely miatt az év elején a Schwartzter szanatórium lakója volt, s így búcsúzik: „Írjál továbbra is szorgalmasan és vigasztalj meg, borzasztóan szerelmes vagyok és nem is ismerem szerelmem objektumát, csak messziről”. Végül a lelkére köti: „A Juhász Gyula leveleire különösen vigyázz!”

Nos, szinte biztos, hogy Jolán ekkor már nem Juhász Gyulába szerelmes „messziről”, hanem másvalakibe, hiszen a távolság egy darabig gerjeszti, idővel azonban lelohasztja a titkolt vagy viszonzatlan plátói szerelmet. Az érzelmileg túlfűtött Jolánnak azonban lételeme a vágyakozás.

(Hogy mennyire szenved eseménytelen házasságában, maga meséli el öccsének 1927. július 10-én Párizsba címzett levelében, mely válasz József Attila hozzá intézett kérésére: idézze föl számára aprólékosan 12-13 éves korából egy iskolai hét érzéseit.²² A levél részlete így szól: „Most pillanatnyilag nagyon butának tűnik fel előttem az a kívánságod, arról a megírandó iskolás hetemről, ezer évvel ezelőtt. Nincsenek emlékeim visszafelé, ami mögöttem van, az olyan mint a lelegelt fű de én nem tartozom a kérődzők fajtájához. (...) Én most vagyok gyerek, játékos kedvű és gondtalan, akkor egy stréber öregasszony voltam, abban a világháborúban, amit azok a békeévek a mi számunkra jelentettek. Csúnya dolgokat éltem át, minek sápadt és vértelen kísérteteket idézni a múltból, mint egy elátkozott varázslónő. Most meg nem csinállok semmit, csak várok, mit, azt nem tudom, tele vagyok vágyakozással valami nagyszerű szenzációk után, mit tudom én, mi legyen az, de ezt az egyhangú, buta, jó létezést nem tudom hinni mindvégig ilyen butának és egyhangúnak. Valakinek kézen kellene fognia és elvezetni egy új országútra ebből a zsákutcából, ahol az ebédgondtól a bridge partiig és vissza semmi fantázia és semmi lehetőség. Ödön pedig örökké kényelmes nyárspolgár marad, akinek amellet még anyagi gondjai is vannak. Hagyjuk ezeket a tegnapi és mai dolgokat, én a holnaptól sejtek, várok valamit, ó nagyon jó volna valahol ellesni a boldogulás, a boldogság titkát, de olyan buta az emberi fantázia, nem tud semmit sem kitalálni, csak verejtékezik.”²³

Ez a lelki önfeltárukozás szándékával írt vallomás – noha ezúttal nem a hódítás, az elbűvölés, hanem a magyarázkodás szándékával íródott – meglepően hasonlít a Juhász Gyulához intézett 1924-es első levélre. Mindez azt bizonyítja, hogy Jolán érzelmi sóvárgása, szeretethiánya az elmúlt három év alatt tovább nőtt. Vulkán erejű vágyakozását már nem elégíthette ki a képzelt szerelem. Igazi, hús-vér férfira várt, aki kiemeli a megalázó érzelmi nyomorúságból. Ezért kerülhetett a nála fiatalabb, de leplezetlenül érte rajongó, házasodni is hajlandó Bányai László hatása alá 1930 nyarán. – De túl messzire szaladtunk az időben.)

Ami a Juhász Gyulához fűződő érzelmeit illeti, valószínűleg időközben féltő szeretetté higgadt egykori rajongása, de a szegedi költő verseit, leveleit változatlanul nagy becsben tartotta, és gyűjtötte is a relikviákat. Most, Attila kérésére, minden bizonnyal nemcsak a Szépség koldusa című kötet bevezetőjét küldte el Párizsba, hanem Juhásznak Attilához írt egykori leveleit is.

1928 szeptemberében József Attila Vágó Mártához írt leveleiből²⁴ értesülünk Makaiék családi botrányáról, Jolán öngyilkossági kísérletéről, a házaspár válási tervéről és a hódmezővásárhelyi költözésről. A zaklatott hónapok után Makai Ödönné – akitől időközben elvált a férje, de 1928 szeptemberében, immár saját leánykori nevén újra feleségül vette – nyugalomra vágyott. Amikor híre ment, hogy Juhász Gyula Baumgarten-díjat kap, sietett köszönteni rajongása egykori tárgyát, s meghívólevelet küldött neki, hiszen mióta Vásárhelyre költöztek, földrajzilag is közelebb kerültek egymáshoz. Hogy mennyire fontos volt

számára ez a kedves emlékeket felidéző találkozás, a levél dátuma jelzi: ekkor ünnepelte Jolán harmincadik születésnapját. Levelének hangneme is érett, felnőtt, Juhász Gyulával kapcsolatban érzelmileg már lehiggadt személyiségre vall. A Hódmezővásárhelyen, 1929. január 16-án kelt levél²⁵ így hangzik:

Kedves Juhász Gyula

Vásárhelyre költözködtünk a sors bogaras szeszélyei folytán és amikor ezt sietek közölni, teszem abban a reményben, hogy mihamarabb felkeres bennünket. Kiváló hálóléssel, jó konyhával, üdítő borocskával és szerető szívvel várjuk és gondolom, e sok csábító dolognak nem sokáig fog ellentállni.

Espersit is meg fog látogatni bennünket, vele már találkoztunk is egy makói kirándulásunk alkalmával. Igen örült, hogy ilyen közeli szomszédok lettünk. Attila Pesten maradt, ő csak a meleg idő beálltával jön le hozzánk látogatóba.

Megragadom az alkalmat, hogy szívből gratuláljak Babits bölcs belátásához, hogy a „Farkas Zoltánok” mellett elsősorban a Juhász Gyulának kell következni.

Várom válaszát és értesítését, amikor tervbe veszi, hogy ellátogat hozzánk, amit nagy örömmel várok.

Melegen üdvözli

Makai Ödönné

Hódmezővásárhely, Szentesi-ucca 24.

Az egyetlen magyarázatra szoruló mondat a levélben a Babitsnak tulajdonított belátás: a „Farkas Zoltánok” mellett elsősorban a Juhász Gyulának kell következni. Nos, a korabeli sajtóban csak a január 18-i Baumgarten-díj kiosztásának napán jelenik meg a jelöltek listája. Addig csak találgatják a szóba jöhető írók, költők kilétét. Január 6-án az Esti Kurir tipplistáján még nem szerepel Juhász Gyula neve, és Babits Mihály, a kuratórium elnöke rövid nyilatkozatában el is zárkózik attól, hogy megerősítse vagy cáfolja a pletykákat. „Csak annyit mondhatok, hogy az összes díjak ügyében még nem döntöttek véglegesen és hogy az a lista, amelyet ezzel kapcsolatban emlegetnek, a maga egészében nem autentikus.”²⁶ A január 8-i számban azonban már ott szerepel a „belletrista”-jelöltek között Juhász neve is.

„Irodalmi körökben szinte lázas érdeklődéssel néztek már hónapok óta a kuratórium döntése elé” – írja Az Est 1929. január 19-i számában a díjátadásról szóló fényképes tudósításban, és ez a mondat teszi érthetővé, hogyan tudhatott József Jolán már január 16-án a kuratóriumi ülésen elhangzottakról. Nyilván kiszivárgott, s az izgatott írók a kávéházban egymás közt terjesztették, kiről hogyan vélekednek a kurátorok. Jolán csak decemberben költözött le férje után Hódmezővásárhelyre, így volt elég ideje, hogy Pesten – nyilván József Attila és barátai közvetítésével – értesüljön az irodalmi élet legfrissebb híreiről.

A „Farkas Zoltánok” kitétel az első évben kiosztott Baumgarten-díjak „assayírói” kategóriájának jelöltjeire vonatkozhatott. Farkas Zoltán egyébként művészeti író volt, aki azzal a megbízással került a díjazottak közé, hogy lefordítja és sajtó alá rendezi az alapítványt létrehozó Baumgarten Ferenc hátrahagyott műveit.²⁷

József Jolán és Juhász Gyula kapcsolata ezt követően gyakorlatilag megszakadt, mert a költő „régibaja”, súlyos depressziója – a Baumgarten-díj átvétele után elhatalmasodó önértékelési zavar miatt – újra rátört, s február 7-én nem Hódmezővásárhelyre utazott, hanem a budai Schwartzer szanatóriumba vonult, s kedélybetegségéből többé nem gyó-

gyult fel. 1937. április 4-én pedig – számos korábbi próbálkozás után – „sikeres” öngyilkosságot követett el.

József Jolán az öccséről írt életrajzi regényében²⁸ nagy szeretettel emlékezett meg „a drága emberről”, aki az ő szívének is fontos választottja volt egykoron.

VALACHI ANNA

JEGYZETEK

¹ A levél őrzőhelye: Szeged, Móra Ferenc Múzeum, Irodalomtörténeti Gyűjtemény, 54.550/4 jelzet.

² Saitos Gyula: József Attila Makón. Magvető, Bp. 1964. 154. p.

³ Ld. Négyszemközt az utókorral. József Attila fényképeinek ikonográfiája. Összeállította és az előszót írta: Macht Ilona. Népművelési Propaganda Iroda, Bp. 1980. 26-27. p.

⁴ Eperjessy Kálmán: József Attila makói diákévei. A Makói Múzeum Füzetei 16., 6. p.

⁵ Tettamanti Béla: Emlékezés József Attilára. In József Attila Emlékkönyv. Szerkesztette: Szabolcsi Miklós. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1957. 51.p.

⁶ 1921. szeptember 24-én így zárja Lucie-nek írt levelét a makói gimnazista: „*Etát milliószor csókolom! Néked nem írok semmit, hisz úgys tudod mennyire szeretlek.*” 1922. augusztus 17-én pedig így vall Etusnak: „*A testvéri kötelékre vonatkozólag azt mondom hogy az bennem elszakíthatatlan, úgy Te irántad, mint Lucie iránt, avval a különbséggel, hogy Neked Isten, világ előtt öcséd maradok, míg Lucienek csak belül. Emberek előtt soha! Azért ne hidd, hogy Őt nem szeretem. Dehogynem. Azt is jól tudom, hogy minden hibám dacára Ő is szeret engem. De Lucienek idegei talán jobban tönkrementek már, mint az én idegeim a mai napig.*” Ld. József Attila válogatott levelezése. Sajtó alá rendezte: Fehér Erzsébet. Akadémiai Kiadó, Bp. 1976. 14. és 20. sz. levél. 25., illetve 31. p.

⁷ Ld. Németh Andor József Attiláról. Sajtó alá rendezte: Réz Pál. Gondolat, Bp. 1989. 46-47. p.

⁸ Első férje, Pászti Elemér még szinte gyermeklányként vette feleségül Jolánt. Dr. Makai Ödön tíz évvel volt idősebb első feleségénél, aki a mellette töltött tizenkét év alatt vált felnőtté és művelt úriasszonnyá. Negyedik férje, Gerhauser Albert is koros, komoly tanárember volt, amikor 1942-ben összeházasodtak. S noha ekkor már Jolán is értelmiségi – író, újságíró – volt, továbbra is fontosnak tartotta, hogy a mellette álló férfit tisztelettel fölnezhessen. Harmadik férje, Bányai László, a szabályt erősítő kivétel: a hét évvel fiatalabb férfival szemben már Jolán volt szellemi fölényben. (Ld. bővebben: Hét év József Attila közelében. Dokumentumok Bányai László hagyatékából. Sajtó alá rendezte Valachi Anna. Magvető, Bp. 1995. 9-42. p.)

⁹ József Attila nővérehez írt leveleiben több olyan utalást találhatunk, amely Makaiék házassági válságára, Jolán öngyilkossági kísérleteire, később pedig idegstanatóriumi kezelésére vonatkozatható. – Ld. József Attila válogatott levelezése, 20. sz. levél jegyzete (395. p.), 31. sz. levél (38. p.), 112. sz. levél (139. p.)

¹⁰ Levélírói vénája a József Attilának írt, jobbára praktikus témákat érintő leveleiben is megmutatkozik. Bányainak szóló szerelmesleveleiben is hasonló átszellemültséget és formaművészi törekvést fedezhetünk fel, mint a Juhásznak címzett üzenetben. (Bányaihoz írt leveleit ld. a Hét év József Attila közelében c. kötetben.)

¹¹ Saitos Gyula i.m. 167. p.

¹² Idézi Márer György, Rikkancs, aki ünnepi beszédeket gyárt a kaszinói urak számára című cikkében. Ma Este. 1924. aug. 28., 18.p.

¹³ Diósszilágyi Sámuel, Juhász makói orvosbarátja szerint „*húzódozott azoktól a társaságoktól, amelyekben nők is voltak. Volt Makón egy irodalmi műveltségéről, olvasottságáról közismert szépasszony, akinek a házában később valóságos kis irodalmi szalon alakult ki, s ahol igen szívesen látott vendég lett volna a költő is. Jóllehet egyszer sikerült is ennek a 'szépléleknek' bemutatni Juhász Gyulát, arra azonban nem lehetett rávenni, hogy tisztelegő látogatást tegyen, vagy baráti*

körével megjelenjen a 'jour fix'-eken. Ha kivételt tett, azt csak makói barátja, Espersit János lányával tette, akivel nemcsak otthon, de nyári estéken a kávéház kertjében is gyakran és szívesen beszélgetett." (Diósszilágyi Sámuel: Egy és más Juhász Gyula arcképéhez. Marosvidék, 1960. május. 41. p.)

¹⁴ Szeged, 1924. június 29.

¹⁵ Uo.

¹⁶ A vers így hangzik:

Juhász Gyula:

Régi költő

Makai Emil emlékének

*Tavaszi temetőben jártam
S egy költő sírjára találtam...*

*Rezeda nyílik most porából,
Mint régen ének ajakáról.*

*Fiatal lány ült hantja mellett
És olvasott sok régi verset.*

*Szemében boldog könnyek égtek.
Éreztem: ez az örök élet.*

*A nap haját aranyba szőtte,
Nefelejcskék ég nyílt fölötté!*

*A költő szíve lenn a porban
Megdobbant erre porladóban.*

*És suttogott a rezedákban:
Eljöttél, akit várva-vártam.*

Makó.

Egyébként Juhász Gyula a Tizenhat éves voltam című kis önvallomásában maga meséli el, hogy 1900 tavaszán, amikor otthagyta a váci rendházat, Budapesten elsőként Makai Emil nevével találkozott a hirdetőoszlopokon, így őt tekintette első számú példaképének a vágyott irodalmi hírnévhez vezető út elején. A Makai rokonságához tartozó Lucie minden bizonnyal ezt a kedves-nosztalgikus emléket is fölidézhetette benne. (Ld. Juhász Gyula: A tékozló fiú. Novellák, emlékek, szatírák. A Válogatott mesterek sorozatot s a kötetet összeállította: Fráter Zoltán. Ferenczy Könyvkiadó, Bp. 178-180. p.)

¹⁷ A vers szövege a következő:

Juhász Gyula:

Stanza

*Írok könyvek közt, írok koponyák közt,
Írok szerelmet, írok végzetet,
Bennem dalolnak város, tenger, erdő,
Múlt és jövőendő versemben remeg.
Írok szeliden, szilajon, merengőn
Az ismeretlennek levelet.*

Vigasztalást és szenvedést izenve,
Mint a palackot küldve tengerekre.
Míg künn a nyári nap aranya rátok
Esőzik, szőke asszonyok s akácok.
(Kiemelések tőlem: V.A.)

¹⁸ József Jolán családi levelei Kiss Ferenc kéziratgyűjteményében találhatóak. Hálásan köszönöm neki, hogy az értékes dokumentumok tanulmányozását és publikálását lehetővé tette számomra.

¹⁹ A Petőfi Irodalmi Múzeum művészeti tárában őrzött dedikált fotóra Tasi József, a költő fényképeinek ikonográfiáját sajtó alá rendező irodalomtörténész hívta föl figyelmem, s bocsátotta rendelkezésemre. Ezúton is köszönöm szíves segítségét.

²⁰ Ld. Juhász Gyula: Themata. Szerkesztette: Péter László. Somogyi Könyvtár, Szeged. 1983. 20-21., 46. p.

²¹ Kiss Ferenc tulajdonában

²² Ld. József Attila válogatott levelezése, 128. sz. levél (165-167. p.)

²³ Kiss Ferenc tulajdonában

²⁴ Ld. József Attila válogatott levelezése. 144. sz. levél (187-189. p.), 146. sz. levél (190-195. p.), 148. sz. levél (196-201. p.)

²⁵ A levél őrzőhelye: Szeged, Móra Ferenc Múzeum, Irodalomtörténeti gyűjtemény, 54.587. jelzet

²⁶ Kik kapják az idei Baumgarten-díjakat? Esti Kurir, 1929. január 6., 7. p.

²⁷ Farkas Zoltán (1880-1969) számos képzőművészeti monográfia szerzője részben minden bizonnyal teljesítette feladatát. Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzik Baumgarten Ferencz 1937-ben kiadott művét Conrad Ferdinand Mayer lírája címmel, melynek fordítója Farkas Zoltán és Sárközi György.

²⁸ Ld. József Jolán: József Attila élete. Cserépfalvi, Bp. 1947. (Harmadik kiadás) 168. p.

Luccyasszonynak, a költők testvérének nagy szeretettel
Szeged 1925 Juhász Gyula

Homzonnai, 1924.
máho.

Juhász Gyula József Jolánnak dedikált fényképe